

УДК 001.814:019.941

Ірина Коханова,кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
документознавства та книгознавства факультету
соціальних комунікацій Харківської державної академії культури

Методи наукового опрацювання першоджерел, суміжні з реферуванням

Висвітлюються особливості методів наукового опрацювання первинних документів, пов'язаних із реферуванням, таких як реферативний переклад та реферативний огляд.

Ключові слова: реферування документів, реферативний переклад, реферативний огляд.

Реферування — це інтелектуальний творчий процес, що потребує осмислення, аналітико-синтетичної переробки інформації та створення нового документа — реферату, котрий має специфічну мовностилістичну форму.

Вимоги сьогодення такі, що наукова спільнота потребує якомога оперативнішого та якіснішого задоволення інформаційних потреб через ознайомлення з інформаційними продуктами різного ступеня семантичної складності.

Мета статті — з'ясувати особливості методики реферування, а також нюанси реферативного перекладу та реферативного огляду.

Ця методика полягає в послідовному здійсненні операцій, пов'язаних з оцінкою, відбором, аналізом і узагальненням відомостей, які містяться у первинному джерелі.

Оскільки реферативний текст — різновид наукового стилю, то йому притаманні певні особливості — узагальненість, об'єктивність, точність та логічність.

Для побудови тексту реферату передусім відбирають загальнонаукові слова, за допомогою яких описують явища й процеси в різних сферах науки та техніки.

Термінологічні словосполучення можна замінити аббревіатурами або скороченнями, розкриваючи їхній зміст у документі. У цій частині поряд зі словесним текстом можна наводити формули, таблиці, ілюстрації, що визначається вимогами інструктивно-методичних матеріалів, які розробляють конкретні інформаційні служби і редакції реферативних видань. Формули, графіки, таблиці, креслення наводять, якщо без них не можна обійтися або вони значно скорочують текст і полегшують розуміння змісту первинного документа [1; 5].

Серед морфологічних ознак стилю реферативних текстів можна виокремити пріоритетну роль іменників; використання абстрактних лексем. Щодо часових форм, то вживається майже винятково форма теперішнього часу в позачасовому значенні, що свідчить про постійний характер процесу. Переважають у тестах рефератів безособові предикативні форми (*можна стверджувати, був розроблений проект*), що сприяє об'єктивності викладу.

У науковому стилі має місце книжний, логічний синтаксис, тому типовими для тексту реферату є ускладнені й складні конструкції, розповідні речення, прямий порядок слів. Логічна визначеність досягається за допомогою

підрядних сполучників (*тому що, через те що...*), вставних слів (*по-перше, таким чином*).

Серед простих речень широко вживаною є конструкція з великою кількістю залежних, послідовно перерахованих іменників у формі родового відмінка.

Текст власне реферативної частини можна оформляти з абзацами або без них. До побудови тексту з абзацами вдаються в документах великого обсягу, а також у коротких рефератах, якщо первинне джерело має широкий міжгалузевий зміст. Безабзацна побудова характерна для коротких рефератів, у яких узагальнено передають зміст першоджерела, а також для рефератів, що друкуються безпосередньо після статті, у книзі тощо. Такі тексти є єдиним логічним блоком основного змісту первинного документа [5].

Під час роботи референт бере до уваги всі особливості оформлення наукового тексту і вносить лексичні, морфологічні, стилістичні правки відповідно до норм.

Однією з особливостей уживання загальнонаукових слів є їх багаторазове повторення у вузькому контексті. У рефераті слід використовувати стандартизовану загальноприйнятну термінологію. При першому згадуванні будь-якого нового терміна або символа їх пояснюють.

Таким чином, реферат є багатофункціональним вторинним документом, який має власну структуру і особливості оформлення.

Але на сучасному етапі набули значного поширення методи наукового опрацювання першоджерел, суміжні з реферуванням. Одним із них із середини минулого століття став реферативний переклад. Цьому сприяла організація реферативних служб у великих інформаційних центрах, які готували та публікували реферативні журнали.

Слід зазначити, що діяльність фахівців, які працюють у таких установах, відрізняється від роботи референтів, які складають реферати мовою оригіналу документа, і від перекладачів, які здійснюють лише переклад тексту з однієї мови на іншу.

Така відмінність полягає в одночасному перекладі та реферуванні джерела [4, с. 19]. При цьому ускладнення інтелектуального процесу може підвищити ймовірність негативного результату — перекручування змісту першоджерела.

Щоб коректно здійснювати реферативний переклад, необхідно знати його особливості та види.

Залежно від напрямку перекладу (з іноземної мови на рідну і навпаки) та повноти тексту вихідного документа реферативний переклад поділяють на:

1. *Реферат, складений рідною мовою на основі іншомовного повнотекстового джерела.* У результаті отримують інформативний або індикативний реферат. У першому речення формуються не лише шляхом перекладу відповідних одиниць першоджерела, а й через комбінування перекладених слів та виразів.

Індикативний реферат складається на основі так званих анотативних фраз, що є темами найбільш інформативних розділів першоджерела.

2. *Складання іншомовного реферату на основі повнотекстового першоджерела рідною мовою.* Такий варіант застосовується для іншомовного реферату в публікаціях рідною мовою. Зазвичай його вміщують на першій сторінці статті після назви публікації та зазначення прізвища автора. Такий реферативний переклад зазвичай здійснює автор публікації. При цьому текст складається з дотриманням вимог, розроблених видавництвом. У результаті отримують короткий або розширений, інформативний або індикативний реферат.

3. *Реферативний переклад іншомовного автореферату на рідну мову.* Останнім часом у реферативних джерелах друкують реферати, отримані саме таким способом. Це дозволяє зменшити витрати, спростити технологію підготовки журналів. Під час перекладу текст автореферату часто підлягає рекомпозиції, при цьому змінюється лексичний склад та синтаксична будова. Деякі речення можна замінити однією анотативною фразою.

4. *Реферативний переклад автореферату з рідної мови на іноземну* — такий спосіб застосовується у випадку, якщо стаття з авторефератом рідною мовою перекладається повністю, а перекладений текст уміщується у зарубіжному виданні.

Слід зазначити, що реферативний переклад є різновидом традиційного. Практика свідчить, що референт, який вільно володіє іноземною мовою, може написати реферат рідною мовою одразу після опрацювання іншомовного джерела.

Під час реферативного перекладу будь-якого тексту відбувається оцінка інформативності його фрагментів, що є обов'язковою операцією. Для референта, який вільно володіє іноземною мовою (мовами), вона не залежить від напрямку перекладу. Це означає, що спеціаліст отримує уявлення про інформаційну цінність фрагментів тексту при вивченні джерела іноземною мовою.

Під час реферативного перекладу можна скласти анотативну фразу на кінцевій мові, що є темою розділу, глави, параграфу джерела. Її структура схожа на структуру основної назви. Їх вирізняють лише аспектні слова, наведені на початку такої фрази, що подаються у вигляді дієслівної форми — *досліджується, аналізується, вивчається* тощо. У назвах вони наводяться як дієслівні іменники (*дослідження, аналіз, розвиток...*). Формування анотативної фрази відбувається незалежно від мови перекладу. Але не у всіх мовах є можливість скласти таку фразу [50, с. 20—21].

Під час перекладу референти часто використовують вільну форму, під якою слід розуміти переклад першоджерела, який відтворює основну тему оригіналу документа з можливими відхиленнями. Але реферати не мають містити елементів конотації, тобто додаткових семантичних чи стилістичних відтінків, які накладаються на основні значення слів та посилюють емоційність тексту [4, с. 21].

Також слід зауважити, що в науковому світі набув поширення так званий феномен чінгліш, який певним чином вплинув на якість рефератів [2; 4].

Слово "чінгліш" походить від двох лексем: CHINEse + enGLISH. За однією з версій, воно з'явилося в південному Китаї на початку XXI ст. та означало незрозуміле мовлення китайців англійською мовою. Спочатку його використовували, щоб поіронізувати над китайцями, які погано володіють англійською. Однак незабаром таке поширене явище зацікавило лінгвістів, які намагалися надати йому різноманітні інтерпретації.

Слід зазначити, що поганий переклад притаманний не лише носіям китайської мови, а й представникам інших етносів.

Зокрема, астрофізик Р. Сюняєв зауважив "...світ учених балакає ламаною англійською..." [4, с. 21]. Отже, явище отримало назву "феномен чінгліш". Його причиною є те, що мислення китайців та європейців вкрай відрізняється, і це можна побачити в побудові назв публікацій, надрукованих відповідними мовами. Зазвичай ключові слова в назвах східноазійських мов розташовуються в зворотній послідовності щодо ранжування ключових слів європейськими мовами. Природно, що при такому транскодуванні назв доводиться змінювати і їх синтаксичну будову.

Під час реферативного перекладу потрібно вибирати еквівалентні за змістом слова чи словосполучення. Особливо складно буває, коли в тексті, який перекладають, зустрічається незнайомий термін або абревіатура, значення якого автор не пояснює, а в словниках його немає.

Надзвичайно важко здійснювати реферативний переклад наукових видань китайською мовою. Іноді референту доводиться давати приблизний переклад певного слова чи словосполучення.

У китайських науково-технічних публікаціях традиційно подають автореферати китайською та англійською мовами. При цьому виклад китайською наводять у вигляді інформативного реферату, а англійською — індикативного. Іноді в текстах рефератів китайською зустрічаються складні речення і, навпаки, англійською такі конструкції зустрічаються вкрай рідко. Тому референту-перекладачу при роботі з таким документом доводиться змінювати синтаксичну будову складного речення, що теж є непростою завданням, яке не має однозначного вирішення [4, с. 22].

Отже, сучасні наукові розробки та інноваційні технології, результати яких висвітлюються в японських, китайських, корейських джерелах мають величезну інформаційну та практичну значущість для наукової спільноти світу, а також для розвитку науки і техніки не лише у східних, а й у західних країнах. Отже, складнощі східних мов мають бути не лише добре вивчені та осмислені перекладачами, а також взяті до уваги референтами-перекладачами, які безпосередньо стикаються на практиці з феноменом чінгліш.

Із реферативними джерелами тісно пов'язані оглядові документи. Ця діяльність є найпоширенішою формою інформаційного обслуговування. Її можна розглядати як засіб подолання суперечності між обсягом накопиченої й поточної інформації та фізичними можливостями сприйняття її окремою людиною.

Під оглядом як видом науково-технічної літератури розуміють текст, що містить зведену характеристику стану будь-якого питання з певним ступенем згортання, інфор-

мації, необхідної і достатньої для орієнтації в документному потоці конкретної категорії споживачів.

Розрізняють три види оглядів: бібліографічні, реферативні та аналітичні.

Бібліографічний огляд — містить характеристику кількох первинних документів (10—15), опублікованих за певний проміжок часу й об'єднаних за спільною змістовою чи формальною ознаками.

Реферативний огляд — складається на основі вилучення та систематизації даних із первинних документів. Зазвичай містить відомості про найновіші досягнення в певній галузі та дозволяє аналізувати стан і тенденції її розвитку. Як правило, такі огляди не містять оцінки змісту включених у них документів.

Аналітичний огляд є результатом всебічного аналізу першоджерел наукового змісту, дає аргументовану оцінку матеріалу та обґрунтовані рекомендації щодо перспектив розвитку та використання відповідних досягнень науки і техніки. Такі огляди можна вважати науково-дослідними роботами чи їх важливою частиною.

Порівняно з тематичними бібліографічними покажчиками або реферативними збірками ці документи мають низку переваг. Ознайомлення з правильно складеним оглядом не потребує подальшої роботи з первинними джерелами; він вирізняється більшою цілеспрямованістю та інформує фахівців про досягнення у суміжних галузях знання та виробництва тощо [1].

Отже, у сучасній інфосфері створюється безліч інформаційних продуктів, які відображають семантичну складову першоджерел, сприяють оперативному задоволенню інфор-

маційних запитів наукової спільноти. Чільне місце серед них посідають наукові реферати, реферативні переклади та огляди.

Список використаної літератури

1. *Зупарова Л. Б.* Аналитико-синтетическая переработка информации : учебник / Л. Б. Зупарова, Т. А. Зайцева. — Москва : Фаир, 2007. — 400 с.
2. *Кондратюкова Л. К.* Аннотирование и реферирование английской научно-технической литературы : учеб. пособие / Л. К. Кондратюкова, Л. Б. Ткачева, Т. В. Акулина. — Омск : Изд-во Омского ГТУ, 2001. — 184 с.
3. *Ненич Л.* Про принципи відбору ключових слів у рефератах / Леся Ненич // Вісник Книжкової палати. — 2000. — № 9. — С. 22—23.
4. *Ханжин А. Г.* Особенности реферативного перевода и феномен чинглиш / А. Г. Ханжин, А. А. Кожокару // Научная и техническая информация. Серия 1. — 2012. — № 9. — С. 19—24.
5. *Ханжин А. Г.* Формирование знания о рефератах и методах реферирования / А. Г. Ханжин, А. А. Кожокару // Научная и техническая информация. Серия 1. — 2011. — № 8. — С. 1—9.

Освещаются особенности методов научной обработки первичных документов, взаимосвязанных с реферированием, таких как реферативный перевод и реферативный обзор.

The elucidate particulars of methods of scientific semantic reorganization of contents the primary documents, such as abstracts, review translation, review survey.

Надійшла до редакції 26 серпня 2014 року